

„1968. ПРАЖКА ПРОЛЕТ, СОФИЙСКО ЛЯТО“. **Сценарист и режисьор Найо Тицин**

За добро или за лошо технологиите постепенно навлизат и в „нетехнологичните“ области на хуманитаристиката. Дори в полето на историческото познание дигиталните образи започват да конкурират традиционните нецифрови наративи. Сред историческата колегия обаче съществува негласен консенсус, че търсещата по-голяма популярност документалистика например не е в състояние да замести или даже да допълни академичните разкази за по-близки или по-далечни епохи. Ето защо някои сполучливи и много популярни документални опити („Стефан Стамболов – създателят и съсипателят“, „Фердинанд Български“, режисьор и на двата е Светослав Овчаров, или „Враг № 1“ за живота на Никола Петков) бяха посрещнати от историците с „подобавашо“ мълчание. Всеобщо е мнението, че, ако изобщо подобни филми трябва да бъдат обговаряни, то това си е задължение само на кинокритиката. С една дума, за документалистиката (както и за повечето технологични нововъведения) няма място в храма на Клио.

Заради всичко това тази рецензия е сигурно първият опит да се погледне на един „неисторически“ наратив през очите на професионалната история. Повод ми даде прекрасният филм „1968. Пражка пролет, Софийско лято“ със сценарист и режисьор Найо Тицин. Тук, както между впрочем и при немалоко от предишните документалистички проекти, традиционното обвинение в непрофесионалност едва ли има някакво основание. Филмът за 1968 г. е

изграден въз основа на огромен архивен материал от БНТ, БНР, БТА, Българска национална филмотека, ЦДА, Централния военен архив, L'Europeo, Kratky Film Praha и Радио Свободна Европа. Много удачно професионалният макро поглед (на историците Ивана Скалова и Владимир Мигев) е допълнен с микро-разказите на редица участници в „пражките събития“ – Атанас Семерджиев (началник щаба на армията през 1968 г.), о. з. ген. Цетан Тотомиров и о. з. полк Трифон Ангелов (офицери от 12 мото-стрелкови полк, който участва в инвазията в Чехословакия), Светослав Ненчев (редник в 22 мото-стрелкови полк, изпълнил своя „интернационален дълг“ през 1968 г.), Рангел Вълчанов (режисьор на българо-чехословашката копродукция „Езоп“, която е снимана през лятото на 1968 г.), Александър Димитров (един от малкото българи осмелили се публично да протестират против смазването на Пражката пролет). Ако прибегнем до поизтритото от прекалена употреба историографско клише: филмът на Найо Тицин „въвежда в научно обръщение нови и неизвестни до сега извори“ – чехословашките кинохроники на Kratky Film Praha, които документират грозното лице на съветската инвазия в ЧССР. Експресивността на архивните кадри е толкова силна, че човек не може да не се запита как изобщо те са оцелели през зъбците на цензурата. Много силен е един кадър в самия край на лентата, който запечатва четирима пражки младежи, носещи окървавения чехословашки национален флаг.

Както с основание твърди един от „героите“ на филма 1968-ма се оказва една „много интересна година и за България“. На 28 юли у нас се открива IX Световен фестивал на младежта и студентите. Тази „триумфалистична проява“, по думите на Вл. Мигев е

първият по-сериозен признак на „отваряне“ на режима у нас. За първи път в страната идват толкова много младежи и девойки и въпреки стриктния подбор на чуждестранните участници Политбюро изпитва сериозни опасения от „идеологически диверсии“. Според донесения на Държавна сигурност сред населението „има известни опасения, че в нашата страна могат да се пренесат венерически и други заразни болести“, а в София „сред някои среди“ даже имало „известна психоза“.

Сигурно по тази причина Градският комитет на БКП подготвя „специализиран политически отряд от 500 млади комунисти и комсомолци, който ще бъде в дните на фестивала на наше разположение. Той ще се използва за някои политически мероприятия, за изземване на вражеска литература, като аудитория на някои политически дискусии, за изолиране на някои групи и прояви“. От София временно са „отстранени“ и депортирани в провинцията „някои неблагонадеждни елементи“. Няколко чешки групи с делегати не са допуснати в страната заради техния „неупрятен вид“. В шокираща редакционна бележка „Работническо дело“ ще извини тези мерки, с това, че спрението на границата младежи били „мръсни, със сплъстени дълги коси, немити със седмици лица, с омазани дрехи, нечистоплътни, груби и предизвикателни“.

Още на 15 май Секретариатът на ЦК взема решение да се „намери съответната форма за отклоняване искането на битълсите да участват в IX световен фестивал“. „Така, според един от участниците във филма, Beatles остава тема табу за разлика от Moody Blues, които чешките младежи успяха да видят“. Става дума за хитът на „Мууди блус“, Nights in White Satin, чийто клип е сниман на Карловия мост в Прага през пролетта на същата 1968

г. и, с който започва филмът.

Изобщо целият документалистки проект на Найо Тицин е построен върху негласната, но много видима под повърхността антитеза между „Прахката пролет“ и „Софийското лято“. Според анекдот от това време, разказан от проф. Мигев: „чешкият президент е Свобода, а нашият [председател на Президиума на Народното събрание и формално държавен глава] – е Трайков, т. е. единият е за свобода, а другия – си трае“. Разминаването се очертава още при посещението на Тодор Живков в Чехословакия през април 1968 г. Докато при разговорите Дубчек „с гордост признава, че е отменил цензурата“, Живков твърдо посочва: „У нас цензура няма, но има строг контрол и здраво държим“. Архивните кадри от това „приятелско посещение“ са съхранили една от „шегите“, които понякога историята си прави с всички нас. Едва ли в края на април 1968 г. някой е знаел, че само няколко месеца по-късно същото летище „Рузине“, на което е посрещната тържествено българската делегация ще бъде окупирано от наши войски.

На 20-ти срещу 21-ви август 12 и 22 мото-стрелкови полкове заемат определените им по предварителния план позиции – летището в Прага и района на Зволен, Кошице и Банска Бистрица. В излязлото по-късно комюнике на БТА ще се настоява, че инвазията е била „по молба на чехословашки ръководни дейци“. В пристъп на гузна съвест и с днешна дата един от активните участници в събитията Атанас Семерджиев, ще твърди във филма, че се опитал да премахне това изречение от прессъобщението, но не успял. Много по-автентично звучи обаче признанието на „изпълняващия своя интернационален дълг“ редник Светослав Ненчев: „До ден днешен се кръстя, че не се е наложило да

стрелям”.

Това, което прави проектът на Найо Тицин различен от всички досегашни документалистки филми е специално изграден с помощта на Институт „Отворено общество” и Тръста за развитие на гражданското общество в Централна и Източна Европа Интернет сайт. Всички събрани при подготовката на филма документи, снимки и музика са достъпни на адрес <http://www.1968bg.org/>.

ст. н. с. II ст. д-р Мартин Иванов
Институт по история при БАН